

11

**Osmanlı Ermeni
Basınında
Mondros Mütarekesi**

**Armistice of Mudros
in the Ottoman
Armenian Press**

Haçadur Nersesoğlu

Osmanlı Ermeni Basınında Mondros Mütarekesi

*Haçadur Nersesoğlu**

Özet

Birinci Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı ile eşinin Saraybosna'da, bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle patlak vermiştir. Savaş tetikleyen asıl olay sanayileşmiş ülkelerin iktisadî ve siyasî hâkimiyet mücadelesidir. Büyük bir yıkıma sebep olan Birinci Dünya Savaşı, İttifak devletlerinin yenilgisiyle sona ermiştir. İtilaf kuvvetlerinin, 15 Eylül 1918 tarihinde Makedonya'da Bulgaristan'a karşı başlattığı taarruz 29 Eylül günü Üsküp'ün işgaliyle sonuçlanmış, neticede Bulgaristan İtilaf devletleri ile mütareke imzalayarak savaştan çekilmiştir. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında ulaşımın ve iletişimin kesilmesi, Osmanlı Devleti'ni de mütareke istemek zorunda bırakmış ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi dönemin diğer basın organlarında olduğu gibi Osmanlı Ermeni basınında da belli bir süre önemli yer tutmuştur. Gazetelerde mütareke ile ilgili çeşitli haberler ve yorumlar yer almıştır. Bu çalışmanın amacı yakın dönemin önemli hadiselerinden olan mütarekenin Osmanlı Ermeni basınında nasıl ele alındığına ışık tutmaktır. Çalışmada yararlanılacak gazeteler *Jamanak* [Zaman], *Joğovurt* [Halk], *Hayrenik* [Vatan]'dır. Bu kaynaklardan hareketle mütareke süresi zarfında Ermeni kamuoyunun durumunu ele alınacaktır. Ermeni basınında yer alan konuların daha iyi irdelenebilmesi için gerekli yerlerde ilgili literatüre de başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Birinci Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi, Osmanlı Ermeni Basını, Jamanak, Joğovurt, Hayrenik

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümü, hacadurnersesoglu[at]gmail.com, ORCID: 0000-0002-0193-1873.

Armistice of Mudros in the Ottoman Armenian Press

Abstract

The First World War took place on 28 June 1914, when the Austro-Hungarian Prince and his wife were killed in Sarajevo by a Serbian nationalist. However, the main reason of the war was the struggle of industrialized countries to capture economic and political dominance. The First World War, which caused great destruction, ended with the defeat of the Central Powers. The offensive launched by the Allied Powers against Bulgaria in Macedonia on September 15, 1918, resulted in the occupation of Skopje on September 29. As a result of this situation, Bulgaria withdrew from the war by signing an armistice with the Allied Powers. Thus, the interruption of transportation and communication between the Ottoman Empire and Germany forced the Ottoman Empire to request an armistice, and the Armistice of Mudros was signed on 30 October 1918. The Armistice of Mondros took place in the press organs of the period for a certain period. One of them is the Ottoman Armenian press organs. Various news and comments appeared in the newspapers. The study aims to shed light on how the armistice, which played a major role in history, took place in the Ottoman Armenian press. The newspapers that will be used in the study are Jamanak [Zaman], Joğovurt [People], and Hayrenik [Vatan]. Based on the aforementioned newspapers, the situation of the Armenian public will be discussed during this period. Resources related to the subject will be consulted where necessary to better examine the issues in the Armenian press.

Keywords

First World War, Mondros, Ottoman Armenian Press, Jamanak, Joğovurt, Hayrenik

1. Giriş

Siyasi yalnızlıktan kurtulmak amacıyla 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti, harbe katılmak üzere askerî, siyasi ve iktisadi tedbirler almaya çalışmıştır. 29 Ekim 1914 tarihinde gerçekleşen Karadeniz baskını ile İttifak devletleri saflarında I. Dünya Savaşı'na dâhil olan Osmanlı Devleti, 1918 yılı sonbaharına doğru müttefikleri ile birlikte mağlubiyeti kabul etmiştir.¹

Savaşın kaybedileceğini anlayan Türk kamuoyunun önemli bir kesimi Wilson prensiplerinin on ikinci maddesine bel bağlamıştır.² Bu süreçte Osmanlı Ermeni basınında da Wilson prensipleri ile ilgili değerlendirmeler yer almıştır. *Jamanak* gazetesi on ikinci maddeyi "Türkiye'nin Problemi" başlığı altında okuyucuya aktararak, Amerika'nın amacının dünyada barışı sağlamak olduğunu ifade etmiştir.³

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi,⁴ kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, basın organları haber ve köşe yazılarında bu olayı aktarmıştır. Bu dönemde yurt dışından gelen bilgiler telgraflar vasıtasıyla ulaştığından, iletişim aracı olarak telgrafların büyük bir önemi vardır. Osmanlı Ermeni basını da mütareke süreci ile ilgili gelişmeleri yoğun bir şekilde işlemeye başlamıştır.

Bu çalışma Mondros Mütarekesinin imzalanmasından İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticileri olan bazı paşaların ülkeyi terk etmelerine kadar yaşanan bir haftalık süreci kapsamaktadır. Belirtilen süre zarfından itibaren Osmanlı Ermeni basının gündeminin değiştiği görülmektedir. 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile ilgili haberler 1 Kasım günü Ermeni basın organlarında yer almıştır. Bu dönemde yayımlanan siyasi gazetelerde yer alan haber ve köşe yazılarından hareketle Ermeni kamuoyunun konuyla ilgili izlenimlerini mercek altına almadan önce ilk olarak dönemin Osmanlı Ermeni basın organlarını tanıtmak uygun olacaktır.

2. Osmanlı Ermeni Basın Organları

Osmanlı Ermeni basın organlarının nüshaları incelendiğinde hem miladi hem de Julius takvimi kullanıldığı görülmektedir. Gazetelerin isimleri hem Ermenice hem de Osmanlıca olarak yazılmıştır. Dönemin Ermeni basını incelendiğinde, Türk ve Rum

¹ Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 142 – 212.

² Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türklerin oturdukları, çoğunluk sağladıkları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan diğer unsurlara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın verilmesi, Türk Boğazlarının uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılması" hakkındadır. Mustafa Sıtkı Bilgin, "Wilson İlkeleri", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim tarihi: 9 Temmuz 2022)

³ Haçadur Nersesoğlu, *Osmanlı Ermeni Basınında Venizelos 1910 – 1920*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2020, s. 109.

⁴ Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", <https://m.islamansiklopedisi.org.tr/mondros-mutarekesi> (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2022)

basınından haberlere de yer verildiği görülmektedir. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı süreçte Osmanlı Devleti sınırlarında yayımlanan Ermenice siyasi gazeteler *Jamanak* [Zaman], *Joğovurt* [Halk] ve *Hayrenik* [Vatan]'dır.

II. Meşrutiyet'in ilanı (23 Temmuz 1908) ile birlikte 1876 Osmanlı Anayasası otuz iki yıl sonra tekrar yürürlüğe girmiştir.⁵ Bu süreçte farklı görüşleri yansıtan yüzlerce gazete, mecmua, siyaset, spor, tıp, mizah, kadın ve edebiyat dergileri yayınlanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından geçen ilk iki ayda 200'ün üstünde gazetenin yayınlanmasına izin verilmiştir.⁶ Bu gazetelerden biri de *Jamanak*'tır. 28 Ekim 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin sahibi Misak Koçunyan, müdürü ise kardeşi Sarkis Koçunyan'dır. Toplumsal, siyasi ve edebî bir gazete olan *Jamanak* günlük olarak neşredilmiştir. Gazete amacını Ermeni halkını aydınlatmak, maddi ve manevi yönden refah düzeyi yüksek bir toplum oluşturmak şeklinde deklare etmiştir.⁷

3 Kasım 1918 tarihinde yayın hayatına başlayan *Joğovurt* gazetesinin yayın müdürü Dikran Zaven'dir. Siyasi ve toplumsal bir gazete olan *Joğovurt*, günlük neşredilmiştir. Dikran Zaven "Mer Campan [Bizim Yolumuz]" başlıklı bir yazısında Birinci Dünya Savaşı'nın sancılı sürecini aktararak, söz konusu savaşın milletlerin savaşı olmadığı, devletlerin siyasi beceriksizliğinden meydana geldiği yorumunda bulunmuştur. Wilson prensiplerini hatırlatan Zaven, yeni bir dünya düzeninin kurulduğunu, milletlerin dirildiğini, özgür ve aydınlık yarımlara yürüdüklerini bildirmiştir. Zaven yazısının devamında gazetesini okuyucunun dostu, acılarının ve mutluluklarının tercümanı olarak nitelendirmiş, toplumsal adalet yolunda öncü olup yol göstereceğini bildirmiştir.⁸

5 Mayıs 1918'de, kritik bir tarihi zaman dilimi içerisinde yayınlanmaya başlayan *Hayrenik* gazetesi, basının yaşanan olayların şahidi olduğu fikriyle yayın hayatına başlamıştır. Gazete Ermeni toplumuna, özellikle de Osmanlı vatanına hizmet etmeyi amaçladığı ifade etmiştir.⁹

3. Mondros Mütarekesi Öncesinde Ermeni Basınından Bazı Haberler

Mondros'ta yapılan görüşmeler öncesinde *Jamanak* gazetesi, *Âtî* gazetesinin bir haberine yer vermiştir. Vatandaşlara çok iyi bakılması gerektiğini bildiren *Âtî* gazetesi, milletlerin çeşitliliğinin dünyaya hükmedeceğini ifade etmiştir. Bugünden itibaren birlikteliğin korunması gerektiğinin altını çizen gazete, bu topraklarda yaşayan Rumların ve Ermenilerin şu andan itibaren yürüttükleri politikaları gözden geçirmeleri gerektiğini bildirmiştir. Savaşta Müslüman ve gayrimüslimlere yapılan kötülükleri bedduayla

⁵ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908 – 1914*, Çev. Nuran Yavuz, 10. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016, s. 37.

⁶ Oya Dağlar, "II. Meşrutiyetin İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)", *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38 (2008), s. 142.

⁷ "Jamanak [Zaman]", *Jamanak*, 28 Ekim 1918, s. 1.

⁸ Dikran Zaven, "Mer Campan [Bizim Yolumuz]", *Joğovurt*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 1.

⁹ "Mer Nıbadagı [Amacımız]", *Hayrenik*, 5 Mayıs 1918, s. 1.

hatırladıklarını belirten gazete, adaletin yerini bulacağını belirtmiştir. *Jamanak* gazetesi, Türklüğün, Ermeniliğin ve Rumluğun Osmanlıcılığa engel olmadığını vurgulayan *Âtî* gazetesinin hemfikir olan gayrimüslim vatandaşları kendileriyle birlikte yeni bir hayata davet ettiğini aktarmıştır.¹⁰

Mondros Mütarekesi'nin hemen öncesinde *Jamanak* gazetesi mütarekenin imzalanmasıyla ilgili bir beklenti içerisindeydi. Henüz bir ateşkes haberi gelmediğini belirten gazete 26 Ekim'den bu yana Osmanlı Devleti ve İtilaf devletleri heyetinin görüşme yaptıklarını ifade etmiştir. Gazete, görüşmeyle ilgili olarak bazı anlaşmazlıklar olduğu yönünde söylentilerin dolaştığını, ancak net bir bilginin henüz ulaşmadığını bildirmiştir. Gazete bu durumun nedenini Osmanlı Heyeti'nin Babıali'den onay istemesine ve karar ve iletişim süreçlerinin yavaşlığına bağlamıştır.¹¹

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen öncesinde *Jamanak* gazetesinde Ali Kemal Bey'in *Sabah* gazetesinin 29 Ekim tarihli nüshasında kaleme aldığı köşe yazısına dikkat çekilmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin ne yaptığını bilincinde olmadığını ifade eden Ali Kemal Bey, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin nedeni olarak partiyi göstermiştir. Ali Kemal Bey yazısının devamında partinin on yıldır ülkede hüküm sürdüğünü ancak ne yaptığını ve ne yapacağını bilmediğini, ayrıca ellerine geçen fırsatları da değerlendiremediklerini ifade etmiştir. Savaş başladığında parti tarafsızlığını korusaydı devletin de milletin de daha iyi durumda olacağını ifade eden Ali Kemal Bey, Sait Halim Paşa ve Talat Paşa'nın devleti tehlike altında bıraktığını belirtmiştir.¹²

Mütarekenin imzalandığı gün *Hayrenik* gazetesi üçüncü sayfasını Ermeni vatandaşların 1915 yılında tehcir edilen kayıplarına ayırmıştır. Gazete bu sütunu hiçbir maddi çıkar gözetmeden, vicdani bir görev olarak yerine getirdiğini ifade etmiştir. Bu bölümde hem kayıpların ilanı hem de bulunanların isimleri yer almıştır. İlk olarak Kayseri ve çevresinde kaybolan Ermenilerin isimlerine yer verilmiştir.¹³ Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün böyle bir çalışmaya başlanması gazetenin İtilaf devletlerinin dikkatini tehcir konusuna yönlendirme gayretini gösterebilir. *Hayrenik* gazetesi bunun yanı sıra tehcir edilen Ermeni vatandaşların sayısı ile ilgili olarak çeşitli kaynaklardan elde ettikleri rakamları şehirlere göre yayınlamıştır. Gazete belirtilen sayı içerisinde vefat eden Ermenilerin de olduğunu ifade etmiştir. Rakamlar şu şekildedir:

¹⁰ "Huyner Yev Hayer [Rumlar ve Ermeniler]", *Jamanak*, 15 Ekim (2 Ekim) 1918, s. 1.

¹¹ "İttihati Şurç [İttihat'ın Çevresinde]", *Jamanak*, 30 Ekim (17 Ekim) 1918, s. 1 - 2.

¹² "İttihati Şurç [İttihat'ın Çevresinde]", *Jamanak*, 30 Ekim (17 Ekim) 1918, s. 1 - 2.

¹³ "Hayeri İrar Gı Pındren [Ermeniler Birbirlerini Arıyorlar]", *Hayrenik*, 30 Ekim (17 Ekim) 1918, s. 3.

İzmit: 65 bin	Trabzon: 35 bin	Ş. Karahisar: 25 bin
Akmeşe: 3 bin	Erzurum:75 bin	Kilis: 24 bin
Bursa: 25 bin	Erzincan: 25 bin	Samsun: 20 bin
Bandırma: 15 bin	Paperk (Erzurum'da): 17 bin	Siirt: 25 bin
Kayseri: 45 bin	Basen: 10 bin	Kozan, Saimbeyli: 30 bin
Sivas: 81 bin	Tercan: 15 bin	Maraş: 28 bin
Urfa: 23 bin	Kemah: 10 bin	Divriği (Sivas): 11 bin 300
Amasya: 25 bin	Harput: 45 bin	Bitlis: 51.500

Yukarıdaki verilerden hareketle gazeteye göre toplam 703 bin 800 Ermeni tehcir edilmiştir. *Hayrenik* gazetesinin tek bir merkezden değil, Anadolu'nun farklı bölgelerinden veri topladığı görülmektedir. Bununla birlikte Sivas, Erzurum ve İzmit'te rakamların yüksek olması dikkat çekmektedir.¹⁴

4. Mondros Mütarekesi ve Ermeni Basını

Jamanak ve *Hayrenik* gazetelerinin 31 Ekim 1918 tarihli nüshaları incelendiğinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması ile ilgili bilgiler dikkat çeker. Bu haberler iki gazetenin ilk sayfalarında yer alan "Gatsutyun [Durum]" ve "Orvan Gatsutyunu [Günün Durumu]" başlıkları altında okuyuculara sunulmuştur. Burada belirtmek gerekir ki *Jamanak* gazetesi oturumda alınan kararlar ile ilgili malumatın henüz kendilerine ulaşmadığını bildirmiştir.¹⁵ *Hayrenik* gazetesi ise söz konusu nüshasında, "Osmanlı Meclisi Mütareke Şartlarını Kabul Ediyor ve Hükümetin İmzalamasına İzin Veriyor" başlığıyla Babıali'nin mütarekeyi onayladığı bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁶

Hayrenik gazetesi 1 Kasım 1918 tarihinde dev puntolarla mütarekenin imzalandığı bilgisini okuyucularına duyurmuştur. Gazete başlığın altında Hüseyin Rauf Bey, Ahmet İzzet Paşa ve Reşat Hikmet Bey'in görsellerine yer vermiştir.¹⁷ Gazete aynı sayısında mütarekenin imzalanması haberinin ardından şu yorumda bulunmuştur: "Uyan ey halk, uyan ve oku. Mütareke İmzalanmış, Düşmanlıklar Sona Ermiş, Askerler Kendi Ocaklarına

¹⁴ "Vorkan Hay Değahan Eğav [Ne Kadar Ermeni Tehcir Edildi?]", *Hayrenik*, 30 Ekim (17 Ekim), 1918, s. 4.

¹⁵ "Gatsutyun [Durum]", *Jamanak*, 31 Ekim (18 Ekim), 1918, s. 1.

¹⁶ "Osmanlı Meclisi Mütareke Şartlarını Kabul Ediyor ve Hükümetin İmzalamasına İzin Veriyor", *Hayrenik*, 31 Ekim (18 Ekim) 1918, s. 1.

¹⁷ Zinatatari İsdorakrivetsav [Mütareke İmzalandı], *Hayrenik*, 1 Kasım (18 Ekim) 1918, s. 1.

Dönecekler. Uyan sen özellikle ey Ermeni Halkı. Sen ki dört yıllık savaş sırasında savaşı ve tarafsız milletlere kıyasla kurbanların en fazlasını verdin. Ermeni halkı topla güçlerini kendini topla..."¹⁸ Gazete haberin devamında Ermenilerin çilelerinin son günü olduğunu bildirerek şehitlerin yasını tutmasını ama ümitsizliğe düşmemesini, çünkü Ermeni şehitlerinin kanlarının üstüne Ermeniler için yeni bir hayat hazırlandığını ifade etmiştir. Gazete ayrıca bu süreçte Ermenilerin soğukkanlılığını korumaları gerektiğini belirtmiş, gösterilerden uzak durmaları konusunda tavsiyede bulunmuştur.

Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında mütarekenin imzalandığını bildiren *Hayrenik*, mütarekenin nihai barış olmadığını, tarih boyunca bu tarz antlaşmaların imzalandığını hatırlatmıştır. Ermenilerin tarih boyunca her türlü fırtınaya direndiklerini bildiren gazete, Wilson prensiplerinden sonra Ermenilerin de kendilerini yaratmaya hakkı olacağı yorumunda bulunmuştur. Gazete ayrıca İngiltere'yle dost olunacağını, onun örnek alınacağını ve sükûnetlerini koruyacaklarını ifade etmiştir.¹⁹

Hayrenik gazetesi mütareke maddelerini Babıali tarafından yayınlanan resmi bildirden aktarmıştır. Bununla birlikte gazete, mütarekenin orijinal metninde olduğu şekilde, 24. maddeyi Ermenistan'ın altı vilayetleri şeklinde okuyucularına duyurmuştur.²⁰

Jamanak gazetesi de mütarekenin imzalandığını artık varsayabileceklerini bildirerek, İzzet Paşa'nın mütevazı bir biçimde mütarekenin içeriğinden bahsettiğini ve dinleyenlerin üzüntülü bir halde olduklarını ifade etmiştir. *Jamanak* gazetesinin maddelerle ilgili yorumları dikkat çekicidir. Boğazların işgali hususunda başkent kaderinin buna bağlı olduğunu ifade eden *Jamanak*, Adana'nın Kilikya ismiyle geçtiğini bildirmiştir. Maddede kasten bu şekilde yer aldığını aktaran gazete, böylece sınırları belirsiz bir yerden bahsedildiğini, aslında Adana'nın sınırının belirli olduğunu ifade etmiştir. İngiltere'nin bu bölgeyi yönetimi altına almayı, ayrıca Suriye'yi de Türkiye'den ayırmayı amaçladığını bildirmiştir. Arabistan ile ilgili bir madde olduğunu hatırlatan gazete, eskiden beri Fransa'nın burada gözü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 24. maddenin içeriğinden bahsederek, *Hayrenik*'ten farklı bir biçimde Doğu'da altı vilayette (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) karışıklık çıktığı takdirde İtilaf devletleri güçlerinin buraları işgal edebileceği bilgisini okuyucularına aktarmıştır.²¹

Joğovurt gazetesi de mütarekenin tüm maddelerine yer verirken, savaş esirlerinin yer aldığı madde ile 24. maddeyi büyük harflerle aktarmıştır. Gazete 24. maddeyi Ermenistan'ın altı vilayeti şeklinde deklare etmiştir. Gazete ayrıca Hikmet Bey'in bu maddeyle ilgili olarak karışıklık çıkmayacağını ümit ettiğini nakletmiştir.²²

¹⁸ "Zinatari Nor Taraklıhin Araçın Orı [Mütarekenin Yeni Yüzyılı Başımın İlk Günü]", *Hayrenik*, 1 Kasım (18 Ekim) 1918, s. 1.

¹⁹ "Hayerun Nergayi Teri [Ermenilerin Şu Anki Roller]", *Hayrenik*, 1 Kasım (18 Ekim) 1918, s. 1.

²⁰ "Verçin Jam [Son Saat]", *Hayrenik*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 4.

²¹ "Gatsutyumı [Durum]", *Jamanak*, 31 Ekim (18 Ekim) 1918, s. 1.

²² "Verçin Jam [Son Saat]", *Joğovurt*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 4.

Dört yıllık zorlu bir mücadelenin ardından dün mütarekeyi kutladıklarını belirten *Jamanak* gazetesi, barışın nişanesi olarak resmî ve gayri resmî binalara müttefik devletlerin bayraklarının asıldığını, özellikle Pera'da Yunan bayraklarının asıldığını ve burada coşkunun abartıldığını ifade etmiştir. Ermenilerin bu süreçte sessizlik ve ciddiyet içinde olduklarını aktaran gazete, bunun sebebinin Ermenilerin tehcir döneminde tarif edilemez bir şekilde yaralanmalarına bağlamış ve hiçbir dünyevi iyiliğin bu acıyı tamamen yok edemeyeceğini belirtmiştir.²³

Hayrenik gazetesi, Nuh'un gemisi misali ülkede dört yıl kan sellerinde yaşanan gelişmelerin ardından, İzzet Paşa hükûmetinin mütarekeyi imzalamasıyla günahsızların dökülen kanlarını durdurmayı başardığını ifade etmiştir. Almanya'nın generalleriyle hesap vermeye hazırlandığını bildiren gazete, hepsinin gözlerini Wilson'a çevirdiklerini belirtmiştir. Wilson'u hümanist bir başkan olarak değerlendiren *Hayrenik*, bir elinde barış ve refah diğer elinde ise adaletin iki kefesinin olduğu yorumunda bulunmuştur. Gazete, Wilson'un mağlup ya da galip tüm devletleri barış ve adalet masasına payına düşeni almaları için davet ettiğini bildirmiştir. *Hayrenik*, her milletin kendi kaderini tayin edeceği ve özgür olacağını belirterek, bunu Wilson prensiplerine bağlamıştır. İttihat ve Terakki Partisi'nin halkın fikirlerine önem vermediğini ve politikalarının başarısız olduğu değerlendirmesinde bulunan *Hayrenik*, İttihat ve Terakki yönetiminin şu anda halihazırda iktidardan çekilmek yerine kendi varlığını korumak için çareler düşündüğünü aktarmıştır. Gazete birkaç deneyimsiz kişinin İttihat ve Terakki Partisi'ni kurduğunu ve bugünkü mevcut duruma gelinmesinde büyük rolü olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin barış masasında hesap verip - almak için bulunacağını aktaran gazete, adaletten payına ne düşeceği sorusunu yöneltmiştir. Gazete ilgili yazısını tüm milletlerin kaderlerini kendilerinin tayin edeceklerini ve geleceklerini şekillendireceklerini belirterek sonlandırmıştır.²⁴

5. Mütareke Sonrası Ermeni Basınında Türk Basın Organlarından

Haberler

Ermeni basın organları mütareke öncesinde olduğu gibi sonrasında da kendi düşünceleri kadar Türk basın organlarının konuyla ilgili düşüncelerine de yer vermiştir. Böylece konuyla ilgili her türlü görüşü Ermeni kamuoyuna aktarma imkânı sağlanmıştır.

Hayrenik gazetesi, Süleyman Nazif'in *Hadisat* gazetesinde kaleme aldığı "Mütareke İmzalanırken" başlıklı yazısına yer vermiştir. Söz konusu yazıda, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir milyon Osmanlı vatandaşının henüz soğumayan ve hâlâ kanayan mübarek naaşları üstünde bu mütarekenin, akla tarihin ezeli ve feci cilvelerini getirdiği ifade edilmiştir. Nazif, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'ne kadar olan süre zarfında yaşadıklarını Kartaca'nın büyük kahramanı Hannibal'in

²³ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 1.

²⁴ "Orvan Gatsutyunı [Günün Durumu]", *Hayrenik*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 1.

Romalılarla yaptığı savaş sırasında yaşadığı olaylara benzeterek şu ifadede bulunmuştur: “İzzet Paşa da merkez-i umumi kararı ve Enver ve Hafız Hakkı Paşalar eliyle ordumuzun acib bir surette tensik edilmesine muvafakat etmeyerek, beş sene mukaddem Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetinden çekildiği zaman, Kartacalı kahramanın iki bin sene evvelki macerasını ve sözünü tahattur edip etmemiş olduğunu bilmem, fakat kemâl-i telehhüfle, ben bu işte Türkiye'nin akıbetini görüyorum!.. demiş olduğuna vicdanım emindir...” Nazif, yazısını şu sözlerle sonlandırmıştır: “Biz yalnız sulh masasına ve yalnız mahkeme-i beynelmilele değil, tarih ve Allah huzuruna da tarihimizin bu sahifesini şehitlerimize kefen ederek çıkacağız. Ey Amerika reisicumhuru!.. Böyle bir milletin yaşamaya hakkı vardır.”¹

Hayrenik gazetesi, bu süreçte Türk basın organlarından *Yenigün*'ün bir haberine de yer vermiştir. "Mütareke Dolayısıyla" isimli bir yazı kaleme alan *Yenigün*, söz konusu mütarekenin henüz tamamlanmamış olduğunu ifade etmiştir. Wilson'un prensiplerinin önemine değinen gazete, bunun uygulanabilmesi için gerçek ve adil bir tutumla yaklaşılması gerektiğini bildirmiştir. İzzet Paşa Hükümeti'ne güvenen gazete, İzzet Paşa'nın elinden geleni yapacağını aktarmıştır. Söz konusu mütarekenin Osmanlı Devleti için ağır etkileri olacağını belirten gazete hem yönetimin hem de milletin o andan itibaren zorluklara karşın bütün vatanseverliği ve var olan gücüyle çalışacağını ifade etmiştir.²

Jamanak gazetesi “Gösterilere Temkinli Olmak Lazım” başlığıyla mütareke sonrasında yapılan gösterilere atfen, *Akşam* gazetesinin Pera'daki coşkulu gösteriyi üzüntüyle karşıladığını aktarmıştır. Gazete Yunanistan Başbakanı Venizelos'u İstanbul'da görmek isteyen düşmanların dün mutluluk içinde olduklarını vurgulayarak polisleri bu göstericilere karşı esnek davrandıkları için eleştirmiştir.³

Rum basın organlarından *Tahitromos*, mütareke için düzenlenen gösteriyi eleştiren *Akşam* gazetesine, mütarekeyi büyük bir mutlulukla kutladıklarını, çünkü bununla sıkıntıların son bulacağı yorumunda bulunmuştur. Türkiye Rumlarının savaş süresince adaletsizliğe ve kanunsuzluğa maruz kaldıklarını ifade eden *Tahitromos*, mütarekeyi tekrar kutladıklarını ve Wilson prensipleri hakkında kendilerinin düşünmeye ve düşüncelerini dile getirmeye haklarının olduğunu belirtmiştir. *Tahitromos*, *Akşam* gazetesinin barış vesilesiyle yaptıkları mutluluk gösterilerini polis müdürlüğünün dikkatine sunduğunu hatırlatarak, bahsi geçen gazetenin hâlâ Wilson prensipleriyle tanışmadığını ve eski metotlar içinde kaldığını sütunlarına aktarmıştır.⁴ Tartışmaya

¹ “Mütareke İmzalanırken (Süleyman Nazif Hadisat Gazetesi)”, *Hayrenik*, 30 Ekim (17 Ekim) 1918, s. 3.

² "Zinatatarı Aritov [Mütareke Dolayısıyla]", *Hayrenik*, 1 Kasım (18 Ekim) 1918, s. 2.

³ "Tsuytsere Iskuşanal Bedk E [Gösterilere Temkinli Olmak Lazım]", *Jamanak*, 2 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

⁴ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 3 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

konu olan gösterileri abartılı gören *Jamanak* gazetesi, 4 Kasım (22 Ekim) 1918 tarihli nüshasında iç güvenliğin sağlanması amacıyla gösteri ve mitinglerin yasaklandığı bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır.⁵

6. Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni Basını

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki süreçte *Joğovurt* gazetesi, İzmir'deki Rum basın organlarının "Megali İdea"dan bahsettiklerini, Türklerin Orta Asya'ya dönmeleri gerektiği yorumunda bulduklarını ve bunun yanı sıra bölücü yayınlar yaptıklarını ifade etmiştir. Böyle bir zamanda bu tarz eylemlerde bulunulmasının çok acı olduğu yorumunda bulunan *Joğovurt*, Rum gazetelerinin amacının Müslümanların aklını karıştırmak ve ayaklanmalarına zemin hazırlayarak İtilaf devletlerinin müdahalede bulunmasını sağlamak olduğu iddiasında bulunmuştur.

Joğovurt ve *Jamanak* gazetelerinde yazılanlardan hareketle Osmanlı Ermeni basınının Mondros Mütarekesi ile ilgili Rum basınına kıyasla daha ılımlı bir tavırda olduğu söylenebilir. *Joğovurt* gazetesinin yayın müdürü Dikran Zaven Mondros Mütarekesi ile ilgili bir yazı kaleme almış, yazısında Türk basın organlarının Mondros Mütarekesi'nin neler getireceği hususunu tartıştıklarını, bunun normal ve anlaşılır olduğunu ifade etmiştir. *Yeni Gün* gazetesinin bu konuda maddeler hazırladığını aktaran Zaven, gazetenin Wilson prensiplerine göre Türkiye'nin Edirne'den İran sınırına kadar bir bölgeye sahip olduğunu belirttiğini kaydetmiştir. *Yeni Gün* gazetesiyse Türkiye'nin sınırı hususunda tartışmaya girmeyeceğini, kendisinin amacının başka bir noktayı vurgulamak olduğunu bildiren Dikran Zaven, Wilson prensiplerinin on ikinci maddesinde yer alan Türk hakimiyetinde bulunan diğer milletlerin de yaşama ve kolayca gelişme imkanının teminat altına alınması, yani muhtariyet tanınması noktasına vurgu yapmış ve *Yeni Gün* gazetesini bu hususta vicdan sınavı yapmaya çağırmıştır. *Jamanak* gazetesi ise Mondros Mütarekesi'nin yarattığı zor duruma üzüldüklerini, ancak Ermenilerin şifa bulmaz derecede yaralanmalarından dolayı bu konuya daha yüzeysel yaklaştıklarını ifade etmiştir.⁶

Hayrenik gazetesi, ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki yöneticisi paşaların kaçışını sorumluluğun ağır yükünden kurtulmanın tek yolu olarak görmüş, fakat adaletin saklandıkları her yerde onları bulacağını bildirmiştir. Bazı Osmanlı yöneticilerinin de şu anda gittiklerini hatırlatan gazete, bu konuda *Tercüman* gazetesinin Dahiliye Nazırına başvurduğunu ve şu cevabı aldığını aktarmıştır: "Biz de bu üç kişiyi aradık ama bulamadık. Ancak biz bu kaçışı öngörerek Almanya ve Avusturya yönetimine başvuruda bulunmuştuk. Sanıyoruz ki bu ülkeler de bu paşaları kabul etmeyecekler. Aksi gerçekleşirse bu devletler kendilerini ateşe atmış olacaklar."⁷

⁵ "Tsuysteri Yev Mitingnerı Arkilvadz En [Gösteriler ve Mitingler Yasaklandı]", *Jamanak*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 1.

⁶ Nersesoğlu, *Ermeni Basınında Venizelos*, s. 111-112.

⁷ "Ur Pahan Yerek Paşanerı [Üç Paşalar Nereye Kaçtılar?]", *Hayrenik*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 1.

Konuyla ilgili olarak Basın Müdürü, *Joğovurt* gazetesine açıklamada bulunmuştur. Önceki gece saat yedide elektrik kesintisinin yaşandığı esnada, Enver ve Cemal Paşaların içinde bulunduğu iki otomobilin Pera Şişhane Karakolu yolundan Galata rıhtımına indiklerini belirten basın müdürü, 20 - 30 kişiden oluşan adamlarının güvenliği sağladıklarını ve paşaların motorla kaçtıklarını ifade etmiştir. Enver Paşa'nın nazırlıktan çekilmeden birkaç gün önce, Harbiye Nazırlığı'nda görev yerindeki kasalarda bulunan tüm metal altın paraları, kâğıt paralarla değiştirdiğini ileri sürmüştür. Enver Paşa'nın bu altın paraları yanında götürdüğü tahmininde bulunan basın müdürü, Harbiye Nazırlığı Muhasebe Müdürü Muhiddin Bey ve akabinde Maliye Para İşleri Müdürü Faruk Bey'in görevden alındığı ve haklarında soruşturma başlatıldığı açıklamasında bulunmuştur.⁸

Talat, Enver ve Cemal Paşalar dışında Bahaeddin Şakir ve Nazım Beyler de ülkeyi terk etmişlerdir. Talat Paşa'nın Odessa'ya oradan da Almanya'ya kaçtığı belirtilmiş,⁹ ayrıca İsmail Hakkı Paşa'yı getiren küçük savaş gemisinin önceki akşam Odessa'ya vardığı ve geminin bugün yarın geri döneceği bildirilmiştir.¹⁰

Tercüman gazetesi İttihat ve Terakki Partisi'nin yolun sonuna geldiği tespitinde bulunmuştur. 11 yıl önce II. Abdülhamid'i devirmek için doğmuş bu oluşumun yok olduğunu belirterek, İttihat ve Terakki Partisi'nin durumunu "su testisi su yolunda kırıldı" şeklinde değerlendirmiş, İttihat ve Terakki Partisi'nden sonra iktidara gelecek olan şahısların bu ayrıntıyı her zaman hatırlamaları gerektiğini ifade etmiştir.¹¹

Ermeni basın organlarından *Jamanak*, 1915 Sevk ve İskân Kanunu'nun uygulanması sırasında Ermenilerin yaşadıkları zorlu sürecin sorumluları olarak ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerini görmüşlerdir. İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin ülkeyi terk etmelerinin ardından *Jamanak* gazetesi, Fransız Devrimi'ni gerçekleştirenlerle II. Meşrutiyet'i gerçekleştirenler arasında kıyaslamada bulunmuş, Fransız devrimcileri korkusuz olarak değerlendirirken, İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin ise kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla kaçtıklarını ifade etmiştir. Tehcirle ilgili olarak gazete, Enver Paşa'nın gözünde Ermeniler ile Arapların değeri olmadığını belirtmiş ve Enver Paşa'yı yaşanan zorlu sürecin mimarı olarak görmüştür. Gazete Cemal ve Enver Paşaların ikili yönetimine "Doğunun Bismarck'ı" olarak görülen Talat Paşa'nın dahil olmasıyla yönetim eksikliğini tamamladığını ifade etmiştir. Türkiye'nin kaderinin Talat Paşa'nın eline bırakıldığı yorumunda bulunan gazete, söz konusu isimlerin kaçışlarının sürpriz olmadığını belirtmiştir. Gazete bu hususta İttihat ve Terakki yöneticilerinin kolayca kaçabilmelerini sorgulamış ve İsmail Hakkı Paşa'nın Odessa'da yakalanması gibi, diğerlerinin de yakalanacaklarını belirtmiştir.¹²

⁸ "Paşaneri Gı Pahçin [Paşalar Kaçıyor]", *Joğovurt*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 4.

⁹ "Pahçoğ Pahçoği [Kaçan Kaçana]", *Jamanak*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 4.

¹⁰ "İsmail Hakkı Paşan Tserpagalvadz [İsmail Paşa Tutuklanmış]", *Jamanak*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 1.

¹¹ "İttihatın Haçorti [İttihattan Sonraki]", *Joğovurt*, 4 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 4.

¹² "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 5 Kasım (23 Ekim) 1918, s. 1.

Gazete tehcir sürecinde Cemal Paşa'nın faaliyetlerini de mercek altına almıştır. Diğer paşalara göre Cemal Paşa'nın rolünün daha az olduğu yorumunda bulunan gazete, bu süreçte Cemal Paşa'nın koruyucu yönüne vurgu yapmıştır. Rahip Ormanyan'ın da bu konuda şahit olduğunu belirten gazete, Cemal Paşa'nın Suriye'de ve Adana'da Ermenilere yardımcı olduğunu, kendisinin bulunduğu yerlerde ciddi olayların meydana gelmediğini ifade etmiştir. 1915 Eylül'ünde Konya'da bulunan Ermeni bir tutuklunun şahitliğine dayanarak Cemal Paşa'nın emir erine yol boyunca yaşanan hırsızlık olaylarının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmasını bildiren bir talimat verdiği ifade etmiştir. Gazete öte yandan Cemal Paşa'nın kendi yönetiminde olan Resulayn ve Deyrizor çöllerinde yaşanan felaketleri önleyememesine de değinmiştir.¹³

Gazete tehcir dönemde Patrik Zaven'in Ermenilerin güvenliklerinin sağlanması için Cemal Paşa ile görüşmesine dahi işaret etmiştir. Cemal Paşa'nın tehcir olayının savaşın sonuçlarından biri olduğunu ve bunu engellemelerinin mümkün olmadığını, ancak tehcir edilenlerin güvenliğinin sağlanmasının yönetimin görevi olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Cemal Paşa'nın bu ilkeyle hareket ettiğini bildiren gazete, bir milyondan fazla Ermeni'nin yaşadığı zorlu sürecin sorumlusu olarak ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerini sorumlu tutmuştur.¹⁴

Dikran Zaven'in yazısına bakılırsa, yaşanan travmaların etkisiyle *Joğovurt* gazetesi, etnik unsurların haklarına saygı duyulmasını belirten yönetim ve basın organlarına çok fazla inanmamaktadır. Fethi Bey'in yönetimindeki Hürriyetperver Avam Fırkası'nın bu konuyu dile getirmesi ve Sabahattin Bey'in kurucusu olduğu *Yeni İstanbul* gazetesinde bu konuya yer vermesini örnek gösteren D. Zaven bu durumu "aynı şarkıyı yeniden söylemek" şeklinde deklare etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde de İttihat ve Terakki Partisi'nin aynı şarkıyı söylediğini ancak yaşanan üzücü gelişmelerin neticesinde artık eski şarkıyı dinlemeye gerek kalmadığını ifade etmiştir.¹⁵

Bir başka haberinde *Jamanak*, *Faros* gazetesinin iki haberine atıfta bulunarak, Yunan Amirali Kuntuniodis'in boğazlardan donanmalarını geçirmek için emir aldığını bildirmiş ve Osmanlı Devleti'nin İtilaf devletlerine ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi için yetkililere onay verdiğini aktarmıştır. İngiliz ve Amerikan savaş gemilerinin Kumkale'den geçmek için beklediklerini kaydetmiştir.¹⁶

İtilaf devletleri donanmasının 3 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a geleceğini bildiren *Jamanak*, donanmanın gecikmesini Çanakkale Boğazı'na yerleştirilen mayınların temizlenmemesine bağlamıştır. Gazete, Osmanlı Devleti'nin uzmanlardan oluşan bir heyeti Çanakkale'ye gönderdiğini, ancak büyük ölçüde mayın yerleştirildiği için şu ana

¹³ "Cemal Paşayın Teri [Cemal Paşa'nın Rolü]", *Jamanak*, 7 Kasım (25 Ekim) 1918, s. 1.

¹⁴ Cemal Paşa Yev Zaven Badriark, *Jamanak*, 5 Kasım (23 Ekim) 1918, s. 2.

¹⁵ Dikran Zaven, "Al İnçu Yerke Hin Yerki [Hâlâ Neden Aynı Şarkıyı Söylemek?]", *Joğovurt*, 10 Kasım 1918, s. 1.

¹⁶ "Gatsutyunu [Durum]", *Jamanak*, 1 Kasım (18 Ekim) 1918, s. 1.

kadar boğazın ancak donanmanın geçebileceği kadar bir bölümünün hızlı bir şekilde temizlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca İtalyan ve Yunan zırhlılarının boğazlardan geçerek doğrudan Karadeniz'e gidecekleri bildirilmiştir.¹⁷

Joğovurt gazetesi İtilaf donanmasının geleceği haberleri ile ilgili olarak herkesin beklemeye başladığını, bu konuda çeşitli söylentiler çıktığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak yetkili bir kişiden bilgi alan gazete, savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na yerleştirilen mayınların temizlenmemesi nedeniyle İstanbul'a ulaşmadığının, ancak birkaç gün içinde müttefik donanmasının İstanbul'da olacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹⁸

İstanbul'a ilk ayak basan yabancı askerler 8 Kasım 1918'de Galata rıhtımına yanaşan Adrian gemisinden çıkan iki Fransız subayı olmuştur. 13 Kasım 1918'de yaklaşık 60 parçadan oluşan İtilaf donanması İstanbul boğazında demirlemiş ve bu sayı 15 Kasım itibarıyla 167 olmuştur. 13 Kasım'da İstanbul'a giren kuvvetler içerisinde 470 İtalyan, 540 Fransız ve 2 bin 616 İngiliz askeri mevcutken, bu sayı sürekli artmış, ardından bu kuvvetlere Yunan ordusu da katılmıştır.¹⁹

Jamanak gazetesi 14 Kasım tarihli nüshasında önceki gün İstanbul'da bayram havasının hâkim olduğunu, özellikle Pera'da İtilaf devletlerinin ülkelerinin vatandaşlarının dükkanlarını bayraklarla süslediklerini bildirmiştir. Sabah saatlerinde Averof zırhlısının Kadıköy'e demirlemesinin ardından Rumların büyük bir kısmının gösterilere katıldıkları aktarılmıştır. *Jamanak*, dört yıllık zorlu sürecin ardından dünkü gösteri yapan kişilerin savaş döneminde göç etme ve hayati tehlike yaşamalarından dolayı İtilaf devletlerinin güvenliği sağlayacaklarına inandıkları için sevinç gösterileri yapılmasını doğal bulmuştur.

Ermenilerin ülkede bir eşya kadar dahi değerlerinin olmadığını aktaran *Jamanak*, eğer yabancı bir gücün müdahalesi olmasaydı evlerini ve dükkanlarını bırakıp göç etmek durumunda kalacaklarını belirtmiştir. İtilaf devletlerinin İstanbul'a gelmesini Türklerin hoş görmemelerine hak veren gazete, diğer etnik unsurların bunun aksi davranış göstermelerini eleştirmemelerini, çünkü bu durumu yaratanların İttihat ve Terakki yöneticileri olduğunu ifade etmiştir.²⁰

Jamanak gazetesi başka bir sayısında ise savaş gemilerinin Boğazlardan serbest bir şekilde geçtiklerini, İstanbul'u işgal etmeye başladıklarını ve Osmanlı Devleti'nin bu eşsiz şehrinin uluslararası bir yer olduğunu ifade etmiştir. Her milletin tarih sayfalarında

¹⁷ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 1.

¹⁸ "Yerp Ners Bidi Mıdne Hamatsaynagan Navadormı [Müttefik Donanması Ne Zaman İçeri Girecek?]", *Joğovurt*, 3 Kasım (20 Ekim) 1918, s. 4.

¹⁹ Bülent Bakar, "Esareten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2009), s. 14.

²⁰ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 16 Kasım (3 Kasım) 1918, s. 1.

galibiyetleri gibi mağlubiyetlerinin de olabileceğini bildiren gazete, İttihat ve Terakki yöneticilerinin Almanya'nın isteklerine göre hareket etmelerinden dolayı ülkeyi felakete sürüklediklerini bildirmiştir.²¹

Bu sıralarda *Joğovurt* gazetesi muhabirinin müttefik kuvvetler subaylarından birisiyle görüşmesi olmuştur. Muhabir İstanbul'dan ne zaman ayrılacaklarını sormuş, asker ise barışın sağlanmasının ardından ayrılacaklarını ifade etmiştir. Muhabir Fransız General d'Esperey'in İstanbul'da bulunduğunu ve akşam gideceğini aktararak tekrar gelme ihtimalini sormuş, subay ise generalin şüphesiz geleceğini, çünkü burada kendisine ihtiyaç olduğu yorumunda bulunmuştur. Bunun yanı sıra General d'Esperey'in Müslüman ülkelerin yaşayış şekli ve psikolojileri hususunda bilgi sahibi olduğunu da dile getirmiştir. Muhabir mütarekenin nasıl uygulanacağına dair soru yöneltmiş, subay ise önceleri mütarekenin şartlarının tam uygulanmadığını, ancak şu anda her şeyin düzenli bir şekilde ilerlediğini aktarmıştır. Türklerin mütarekenin şartlarını yerine getirdiğini bildiren subay, örneğin silah ve mühimmatları teslim ettiklerini ifade etmiştir. Konu bilahare Ermenilere gelmiş, subay bütün halkların kayıp verdiklerini, Ermenilerin de birçok kayıpları olduğunu bildirmiştir.²²

7. Sonuç

Mondros Mütarekesi ile ilgili olarak Ermeni basın organları birbirlerine küçük farklılıklarla benzer tavırlar geliştirmiştir. *Jamanak* gazetesi mütarekenin önemli maddelerine yer verip yorumlarken, *Joğovurt* gazetesi mütarekenin tüm maddelerine yer vermiştir. İki gazetenin özellikle değindikleri 24. maddede yer alan Doğu Vilayetleri tabiri, Ermenistan'ın illeri olarak deklare edilmiştir. Osmanlı Ermeni basın organlarında Türk hem de yabancı basının haberlerine yer verilmiş, olaylara geniş bir perspektiften bakılmaya çalışılmıştır. ABD Başkanı Wilson'un prensiplerinin öngördüğü yeni dünya düzeni ve milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı Osmanlı Ermeni basını tarafından kabul görmüş ve çeşitli vesilelerle Osmanlı Ermeni basın organlarında gündeme getirilmiştir.

Ermeni basın organları Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan tehcir kanununun meydana getirdiği olumsuz durumları aktarırken üzgün ve kırgın bir ruh halinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu süre zarfında gazetelerin gündemini mütareke ve bu konu ekseninde tehcir kanunu, Wilson Prensipleri, İtilaf devletleri donanmasının İstanbul'a gelmesi, İttihat ve Terakki Partisi ile ülkeyi terk eden paşalar meselesi oluşturmuştur. Yaşanan olaylar İttihat ve Terakki Partisi'nin Birinci Dünya Savaşı sürecinde yürüttüğü siyasete duyulan tepki çerçevesinde ele alınmıştır. Ermeni basınının yer verdiği Türk

²¹ "Gatsutyunu [Durum]", *Jamanak*, 16 Kasım (3 Kasım) 1918, s. 1.

²² "Desaktsutyun Mı Hamatsaynagan İsbayi Mı Hed [İtilaf Devletlerinden Bir Subayla Görüşme]", *Jamanak*, 26 Kasım (13 Kasım) 1918, s. 4.

basın organlarının haberlerinden hareketle Ermenilerin İttihat ve Terakki Partisi'ne kırgın oldukları anlaşılmaktadır. Ermeni basın organları Mondros Mütarekesi ve akabinde İtilaf donanmasının gelmesinin müsebbibi olarak İttihat ve Terakki yöneticilerini sorumlu tutmuştur. Basın ayrıca Almanya ve Avusturya'nın da suçlu olduğu kanaatindedir.

Kaynaklar / References

Sürelî Yayınlar

Jamanak

Joğovurt

Hayrenik

Araştırma / İnceleme Eserler

Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki 1908 – 1914*. Çev. Nuran Yavuz. 10. Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.

Aksakal, Mustafa. *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Bakar, Bülent. "Esaretten Kurtuluş: İtilaf devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23 (2009): 13-58.

Dağlar, Oya. "II. Meşrutiyetin İlanının İstanbul Basımındaki Yansımaları (1908)". *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 38 (2008): 141-159.

Nersesoğlu, Haçadur. *Osmanlı Ermeni Basınında Venizelos 1910 – 1920*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2020.

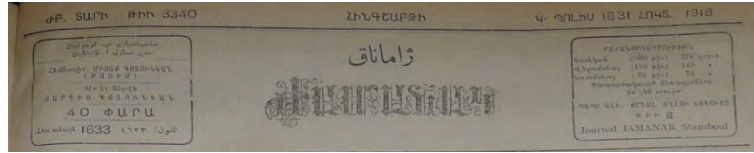
İnternet Siteleri

Bilgin, Mustafa Sıtkı. "Wilson İlkeleri". <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/> (Erişim tarihi: 9 Temmuz 2022)

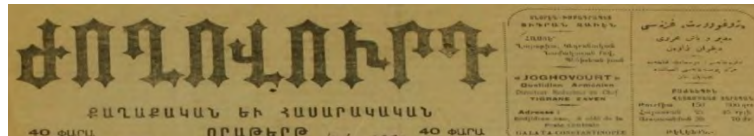
Öztürk, Cemil. "Mondros Mütarekesi". <https://m.islamansiklopedisi.org.tr/mondros-mutarekesi> (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2022)

EK 1. Çalışmada Yararlanılan Osmanlı Ermeni Basın Organlarının Logoları

Jamanak Gazetesi

Joğovurt Gazetesi

Hayrenik Gazetesi

EK 2. Jamanak gazetesinin mütarekeyi imzalayan paşaların resimlerine yer veren 1 Kasım (19 Ekim) tarihli nüshası. (Hüseyin Rauf Bey, Ahmet İzzet Paşa, Reşat Hikmet Bey)²³

²³ “Zinatatari Gnkivetsav [Mütareke İmzalandı]”, *Hayrenik*, 1 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

EK 3. *Jamanak*'ın "Pahçoğ Paşaner [Kaçan Paşalar]" başlığıyla ülkeyi terk eden paşaları (Talat, Cemal ve Enver Paşalar) eleştirdiği nüshası.²⁴

²⁴ "Pahçoğ Paşaner [Kaçan Paşalar]", *Jamanak*, 4 Kasım (22 Ekim) 1918, s. 1.

EK 4. Joğovurt gazetesi, 5 Kasım (23 Ekim) tarihli nüshasında, Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı Devleti'nin topraklarının durumunu gösteren bir harita yayımlamıştır.²⁵

²⁵ "Zinatatari Baymanneren Hedo Turkiya [Mütareke Şartlarından Sonra Türkiye]", *Joğovurt*, 5 Kasım (23 Ekim) 1918, s. 1.

Yazar Hakkında / About Author

**Doktora Öğrencisi Haçadur NERSESOĞLU | İstanbul Üniversitesi |
hacadurnersesoglu[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-0193-1873**

Yazar, 1991'de İstanbul'da doğmuştur. 2015 yılında Anadolu Üniversitesi'nde Felsefe bölümünü Pedagojik Formasyon eğitimi ile bitirdi. Yüksek lisans eğitimini 2020 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans tezi "Osmanlı Ermeni Basınında Venizelos" adıyla yayınlanmıştır. Çalışma alanında çok sayıda yayını ve bildirimleri bulunmaktadır. 2019 yılında "Türkiye'de Ulus-devlet İnşası Sürecinde Tek Parti Dönemi Nüfus Sayımlarının Basın Üzerinden Değerlendirilmesi" isimli Tübitak projesinde yer almıştır. İstanbul Üniversitesi Yakınçağ Tarihi bölümünde doktora öğrencisidir.

**PhD Student Haçadur NERSESOĞLU | Istanbul University |
hacadurnersesoglu[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-0193-1873**

The author was born in Istanbul in 1991. In 2015, he graduated from the Department of Philosophy at Anadolu University with Pedagogical Formation training. He completed his master's degree at Istanbul University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution in 2020. His master's thesis was published as "Venizelos in the Ottoman Armenian Press". He has many publications and papers in his field of study. In 2019, he participated in the Tübitak project titled "Evaluation of the Single Party Period Population Censuses in the Process of Nation-State Construction in Türkiye through the Press". She is a PhD student at Istanbul University, Department of Modern History.